

и Пољопривредне школе на Бањици³⁵, др Богослав Завађал, лекар за ученике Трговачке академије и др Наталија Николајевић-Давдовић лекар за ученице исте школе³⁶.

У Београду је постојало неколико апотека. Доктор Наскидов је сведочио да је у граду била поново отворена Кушаковићева аптека у којој су радили аустријски војни апотекари, а апотекар Сима Протић је извесно време радио у војној болници, па потом био интерниран³⁷. У апотекама које су поново отворане углавном су радили војни апотекари.

Војна власт је у окупираној области Србије развила својеврстан систем здравствене заштите којим је било обухваћено целокупно становништво како окупирани грађани тако и војници и чиновници Двојне монархије.

Недостатак новца условио је мали број здравствених установа. У Београду су радиле три болнице, две војне и једна цивилна и више амбуланти које су организоване у оквиру Санитетског одељења града. У граду је било и неколико апотека. Сиромашни грађани лечили су у општинским амбулантама о трошку општине. За већину цивила лечење је било скупо, па било оно болничко или амбулантно. Лекари су били војни (из Аустроугарске) и цивилни (углавном српски лекари) под контролом војних. Услед недостатка новца, било је недовољно медицинског особља, лекара и медицинских сестара. Недовољан број апотека и њихова лоша снабдевеност и недовољан број медицинског особља били су узрок немогућности да се за време окупације сузбију болести. Најчешће је становништво обољевало од туберкулозе, заразних и полних болести.

Без обзира на све што је окупациона власт учинила за очување здравља људи, може се сматрати да је то било недовољно. Број умрлих становника Београда за време окупације то најбоље показује.

Summary

Božica Mladenović

Health Control in Belgrade 1916-1918

The article includes an analysis of health protection system which existed in the Austro-Hungarian occupation zone in Serbia between 1916-1918. Belgrade with the largest number of medical care institutions, was the subject of analysis in which the author presented examples of day-to-day problems regarding control of a great number of diseases. That activity proved to be moderately effective due to the shortage on medical staff, medicines and financial support. Mortality rate during the occupation was extremely high owing to starvation on epidemics of contagious diseases spreading uncontrollably among the city population.

35 Исто, VIII/600, 5. јун 1916, N 6591.

36 Исто, XVII/629, 14. март 1918, Nr. 12.

37 АСМИД, ПО, 1917, Срб., досије VI, фасц. X/489.

ИЗ ИСТРАЖИВАЊА RESEARCHES

Миле Бјелајац

УДК 316.662-058.833(497.11)“19”

Женидбе официра српске војске до 1881. године¹ (Слика на пресеку 1874. године)

Апстракт: У чланку се анализира историјска женидба српских официра чији је циљ било подизање друштвеног положаја професионалних војника.

Официри и уговорна лица српске активне војске (нпр. лекари, ветеринари, апотекари) до Монденовог (пуковник Nipolit Mondain) закона из 1862. године и каснијег закона из 1872. године женили су се према обичајима свог времена и друштвеним приликама, где су они, мада малобројни, постајали друштвена елита. Закони, посебно онај из 1872. године (важио до 1899) који је забранио женидбе потпоручницима и поручницима, предвиђајући за изузетке позамашну кауцију, свакако су делом утицали на број ожењених официра и одабир младе пре ослободилачких ратова 1876-78. Како смо већ у ранијим нашим радовима шире писали о мотивима законодавца да неким забрани, („како би се посветили стручном усавршавању и сталешком дружељубљу“)², а другима чин женидбе услови имовинским ограничењима и друштвеном подобношћу младе (закони 1862. и 1872, те правило за извршење закона о женидби Ф. Но.212. од 23. јануара

1 Овај рад је настао као допуна наших претходних: „Женидбе официра српске и југословенске војске 1881-1941. Планирано стварање елите“, *Годишњак за друштвену историју*, 2/1995. и „Официрска жена у Србији и Југославији 1862 - 1946“, *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века*, 2, Београд 1998.

2 Поред цитираног навода из Закона, наведимо цитат из елабората начелнику Главног генералштаба поводом питања слања официра на стручно усавршавање у иностранство (од неколико месеци до 2,5 године), који су потписали најеминентнији официри Генералштабног одељења 27. марта 1979: „Ови официри, који се шаљу на дуже време а нарочито на фронтну службу, не треба да сужењени (курз. у ориг.), јер иначе били би изложени већем трошку и не би се могли много дружити са тамошњим официрима, а то би на сваки начин било штетно, јер дружећи се много са официрима, имали би прилику много што шта да сазнају и науче, што би им се иначе промакло...“ (Ратник, 1879, св. VII, с.49)

1873.), додајмо у овом прилогу нешто од накнадних упозорења министра војног свим командама и надлештвима по питању праксе одабира будућих супруга.³

„Прописано је да официри при тражењу коначног одобрења за женидбу, морају показати особу са којом желе ступити у брак. Ово је очигледно у цели (циљу) предохране, да у друштво официрско не уђе, као жена једнога официра, женска, која по својим личним друштвеним односима или по гласу, што јој га фамилија ужива у јавном мњењу, неподноси за то. А шта би друго у редовним околностима била цел тражења коначног одобрења за женитбу код официра од капетана на више, који не полагају никакво материјално осигурање, ако не то. Па и без тога надлежна власт неби се могла разрешити од дужности, да се о томе стара, јер је она позвана, да води рачуна свуда и свакад, не само о части сваког појединог официра, него и нарочито о општој официрској части и да не да да је икад ико лакомишљем својим, ма у чему и ма колико окаља. Ово мора бити брига не само највише управне власти, него и свију старешина војних, почев од непосредног па на више. Зато ће се од сада и они дужни бити да, при спровођу молби официрских за ступање у брак са наведеним особама, увек изјављују своје мњење, да ли то треба дозволити са обзиром на глас, што га која женска или њена породица ужива у грађанству, с наводом шта се све о њој зна, па било то отвореном или поверљивом преписком (...) Разуме се по себи, да сваки старешина и одговара за своје мњење и предлог, па зато нека се добро и извештава при томе.”

У српској војсци се до официрског чина могло стићи и преко каријере подофицира после положеног официрског испита. Када су женидбе у питању српски наредник није ни могао изаћи да полаже поменути испит, ако је био ожењен домаћицом сиромашног стања и без додатних прихода које је предвидео закон из 1872, што ће рећи да је било гаранција да уз потпорничку плату годишње остварује још 100 дуката ванредног прихода.⁴ Министар војни Јован Мишковић је у претходно цитираној наредби поново упозорио војне власти да строго прате ово ограничење за подофицире који се кандидују за официре.

Пре него што изложимо социјални профил официрских жена у овом најранијем периоду историје модерне српске војске, поновимо да је у периоду од 1862. до 1872. године важило материјално ограничење за официре од чина потпоручника до капетана I класе, односно претходно министрово одобрење, а да је после 1872. године важила забрана за прва два официрска чина уз предвиђање изузетака када је постојала адекватна материјална обезбеђеност будућих супружника. Од чина капетана навише, поред обавезног министровог одобрења, захтевала се друштвена подобност младе и њене фамилије како би се углед целог официрског кора држао на жељеној висини.

3 Министарство војно, Ф.Но 6759 од 22. јуна (4. јула) 1879, министар, потпуковник Јован Мишковић (Ратник, 1879, св. VII, Званични део, с.104-6.

4 Закон (чл.14) је забрањивао подофицирима и војницима да се жене, изнимно министар је могао одобрити (чл.15) да се могу женити ако имају блиску фамилију која ће их издржавати у случају да муж оде на поход или негде другде на службу. Могли су се женити и они који су поред плате могли да обезбеде 50 талира годишње. У случају испита за официрски чин морали су претходно задовољити чл.6, 7, 8. или 9. истог закона.

Социјални профил официрских жена до 1874.

Један фонд извора са досијеима активних официра и уговорних лица из 1874. и 1879. године омогућио нам је да готово у потпуности сагледамо социјално и географско порекло официрских жена, односно постотак ожењених у официрском корпусу у време пред ослободилачке ратове 1876-78. године.⁵

Активних официра је, према једном прегледу за 1874. годину, било 272.⁶ У грађи коју смо имали на располагању нашли смо податке за 236 официра и 33 лекара, ветеринара и апотекара. Осим за 25 официра, код свих осталих су у досијеа били унесени подаци о брачном стању и деци. Дакле могли бисмо рећи да је узорак више него репрезентативан и да се готово примакао целини појаве коју смо испитивали. Укупно је било 111 ожењених официра и 21 ожењен лекар и др. За наш узорак то представља 52,6 процената код официра и 63,6 процената код уговорних лица (лекара ...).

Већ тада, у трећој четвртини XIX века, официрска жена потиче из града или варошице, односно танког слоја грађанства у настајању. Располагали смо подацима о месту порекла младе за 103 брака (од 132, или 78%). Предњаче девојке из Београда (42%) као и у свим потоњим деценијама. Из ондашњег иностранства које је већ почињало на Сави, Дрини и Дунаву, али и на границама нишког округа и дела тимочке крајине, било је пореклом 15,5 процената удатих девојака. Само четири девојке су биле рођене на селу.

ГЕОГРАФСКО ПОРЕКЛО ОФИЦИРСКИХ ЖЕНА ДО 1874

Београд	44(42%)	Чачак	
Крагујевац	17(16,5%)	Кладово	1
Шабац	4	Књажевац	1
Параћин	4	Алексинач	1
Пожаревац	3	Врање	1
Ваљево	2	Аустроугарска	14(13,4)
Јагодина	2	Немачка	1
Ђуприја	2	Русија	1
село	4(3,8%)	УКУПНО	103

У исто време официри (међу њима и младожење) били су по месту рођења претежно варошка деца (59,5%). Предњачили су они из Београда (17,1% или 36). Поред Београђана у највећем проценту су били официри рођени у варошима ондашњег иностранства (18% или 38).

5 Архив Војноисторијског института (А VII), Пописник 17, к 19, 2/1-241. Укорићени досијеи за дејствилне артиљеријске, пешадијске, коњичке официре и војне лекаре, лекарске помоћнике, апотекаре, апотекарске помоћнике и марвене лекаре. Деловодник активних официра српске војске за 1879. од чина генерала до поручника.

6 Капетан А.Ј.М, Бројно стање дејствилних официра српске војске у прошлом XIX веку до 1900, Узданица, 1902, књ. III, св. VI, с.480.

МЕСТО РОЂЕЊА СРПСКИХ ОФИЦИРА ДО 1874.

СРБИЈА		ИНОСТРАНСТВО	
Београд	36	Град	38
Крагујевац	14	Село	12
Шабац	6	Укупно	50
Остало	31		
Село	31		
Укупно	160		

Социјално порекло официрских супруга у том времену показује на извештајан начин и структуру економске, а потом и статусне моћи ондашњег српског грађанства. Родитељи су у 52,9% случајева били самостални привредници, предузимачи или слободне професије, а остали државни службеници различитих категорија. Од тога из редова највиших државних службеника - председника владе, министара, државних саветника - 6,2% девојака. Супруга једног официра потицала је из владарског дома. За разлику од тадашњег социјалног порекла официрског кора, код кога смо евидентирали у 36,2% случајева сељачко занимање родитеља (66 у узорку од 182), код жена је тај проценат свега 1,7 или две породице.

СОЦИЈАЛНО ПОРЕКЛО СВИХ ОФИЦИРА И ОФИЦИРСКИХ ЖЕНА ДО 1874.

Занимање родитеља (стараоца)	официри	жене
Банкари (директори)	2	1
Предузимачи	/	1
Економиста	1	/
Хотелијери	/	1
Трговци	26(14,2%)	46(40,7%)
Занатлије	24(13,2%)	10(8,8%)
Велепоседници	2	/
Тежаци	66(36,2%)	2(1,7%)
Председници влада, министри, начелници одељења	3	3
Државни саветници	2	4
Окружни начелници	2	4
Срески начелници	6	3
Чланови Главне контроле	1	4
Управници вароши и председници општина	5	2
Државни чиновници	8	6
Судије	8(4,4%)	12(10,6%)
Адвокати	1	1
Лекари	1	2
Високи официри	/	2
Нижњи официри	4	2

Занимање родитеља (стараоца)	официри	жене
Војни чиновници и уговорна лица	5	1
Директори и надзорници у просвети	1	/
Професори Велике школе	/	1
Професори средњих школа	/	2
Учитељи	1	/
Духовна лица (свештена)	3	2
Остали	11	1
УКУПНО	182(100%)	113(100%)

Ако упоредимо показатеље до 1880. године или пресек стања 1874. године са трендовима до краја века или касније до 1914. године, примећујемо да се одржао висок проценат девојака из трговачких и занатских породица. На подједнаком нивоу остао је проценат из службеничких породица. У односу на тај први период повећао се знатно проценат девојака од очевачких из слободних професија (адвокати, лекари, апотекари), из породица официра, професора и др. У проценту је опао мада не у апсолутним бројевима број девојака из министарских, саветничких и судачких породица. До занемаривости је опао број девојака са села (са 1,7 на 0,17%). Скала занимања у потоњим деценијама је много разубуђенија што одговара укупној модернизацији српског друштва. Учешће кћери из, за српске прилике, најбогатијих или најугледнијих породица варијало је од 28,3% (1874)⁷ преко 25,03 (1881-1899) до 30,38% (1900-1914).

Summary

Mile Bjelajac

Mariages of Serbian army officers until 1881

The marriage of serbian officers in the 19. century was specified by differen laws (specialy by the 1872 law). The idea was to provide the social mobility. Mostly, serbian officers were of rurale origine, which is why the marriage policy amied at their linking with upper social classes.

7 Овде смо узели девојке из владарске куће (1), министарских и саветничких породица, кћери среских и окружних начелника, управника већих вароши, чланова и председника Главне контроле, председника или чланова апелационог суда, председника окружних судова, лекара, професора Високе школе, банкара, укупно 32. Свакако да је међу трговачким породицама било изузетно богатих, али због одсуства специфичних података нисмо их са сигурношћу могли укључити у претходну групу. Ово треба имати у виду и претпоставити да је проценат девојака из најугледнијих и најбогатијих кућа сигурно био већи.